

Dlouhá cesta k ochraně krajinného rázu

The Long Way to Landscape Character Protection

Jiří Kupka

Abstract:

The landscape character protection in its current form was enshrined in the Nature and Landscape Protection Act in 1992. Yet even today, after thirty years of the current legislation, voices are being heard questioning the protection of landscape character as a kind of modern invention, or they are not aware of this instrument at all. The author's long experience in the practice of landscape character assessment and teaching, not only in regular undergraduate studies, but also in continuing education courses for civil servants and employees of private companies, shows that this is a necessary and important topic. The aim of the article is to demonstrate that the interest in landscape character (landscape character), which is related to the perception and evaluation of nature and landscape, its aesthetic appreciation and its subsequent protection, has a long development. A positive aesthetic evaluation of the landscape is not in itself something "natural", but the result of a long cultural development in Europe. In fact, the term "landscape character" itself began to be commonly used in the literature as early as the 19th century. The milieu of the improvement societies with their emphasis on the protection of the homeland (*Heimatschutz*) is important for its foreignization at that time. Landscape character in the contemporary concept is already described quite aptly by Ladislav Žák in his *The Habitable Region* (1947). The beginning of the 20th century also brought the first attempts to enshrine the protection of the landscape and its character in legislation (1908, 1911), which was done in 1920 with the Allocation Act. However, a comprehensive legal norm has to wait until 1955, when the first State Nature Protection Act is adopted. Therefore, the aim of this paper is to emphasize that the protection of landscape character (character, appearance of the landscape) has a legislative tradition of more than a century in our country and an even much longer professional tradition, that it is a traditional instrument of nature and landscape protection, which plays an important role in it.

Keywords:

Landscape character, landscape identity, landscape character protection, nature and landscape protection, landscape architecture, Prague Improvement Association, legislation development

KUPKA, Jiří (2023). Dlouhá cesta k ochraně krajinného rázu.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 16*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 164–177. ISBN 978-80-01-07215-8. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Ochrana krajinného rázu ve své současné podobě byla zakotvena do zákona o ochraně přírody a krajiny již před více než třiceti lety v roce 1992. Dodnes však bývá v konkrétních případech ochrana krajinného rázu zpochybňována jako cosi nepatřičného, ryze subjektivního, neexaktního a těžko vymahatelného. Pro někoho, kdo na ochranu krajinného rázu narazí poprvé, může být dokonce překvapivé, že takový obecný pojem operující s estetikou a hodnotami je skutečně legislativně chráněn. Cílem příspěvku je dokázat, že se nejedná o něco nového, nýbrž o výsledek dlouhého procesu, neboť zájem o krajinný ráz (charakter krajiny), který souvisí s vnímáním a hodnocením přírody a krajiny, s jejím estetickým oceněním a její následnou ochranou, má dlouhý vývoj. Stejně jako samo kladné estetické hodnocení krajiny není něco „přirozeného“, nýbrž je výsledkem dlouhého kulturního vývoje a v Evropě (Stibral, 2005).

Příspěvek představuje počátky a postupný vývoj oceňování krajiny směřující k pojmu přírodní památky (*Neturdenkmal*), jejíž klasické pojetí (Conwentz, 1904) má již velmi blízko k našemu přístupu k oceňování krajiny a krajinného rázu. Sám pojem *krajinný ráz* (ráz krajiny) se začíná v odborné literatuře běžně používat už v 19. století. Pro jeho cizelování je v té době důležité mj. milieu okrašlovacích spolků s jejich důrazem na ochranu domoviny (*Heimatschutz*). Přelom 19. a 20. století pak přináší první pokusy zakotvit ochranu krajiny a jejího charakteru (rázu) i v legislativě, což se sice děje již v roce 1920 Přířelovým zákonem, ale na komplexní právní normu se musí čekat až do roku 1955, kdy je přijat první zákon o státní ochraně přírody.

Text příspěvku vychází zejména z rešerše literatury, především prvorepublikové, neboť již v té době byl pojem krajinného rázu zformulován a používán v podstatě v dnešním významu, a legislativy, jak platné, tak navrhované, která se zabývala tématem ochrany přírody (přírodních památek) a krajiny až do vydání dnešního zákona, ve kterém je institut krajinného rázu pevně zakotven mezi obecnou ochranou přírody a krajiny (§12). Z velké části navazuje na dílo a pojetí přírodní památky dr. Jana Svatopluka Procházky (1891-1933), žáka německého přírodovědce Huga Conwentze (1855-1922). Zahraniční zdroje, zejména originální dobové texty, jsou využívány pouze v případě osvětlení nutného kontextu a návazností. Aby byla lépe přiblížena atmosféra doby, chápání pojmů, dobové důrazy i dílo a styl jednotlivých autorů, často významných osobností ochranné veřejnosti první poloviny 20. století, využívá předložený text množství doslovných citací a autentických úryvků tehdejší legislativy.

2 Oceňování krajiny a její krásy

Římský spisovatel a historik Titus Livius popisuje příběh makedonského krále Filippa V., který během svých válečných tažení *dostal chuť vystoupit na vrcholk hory Haemus, protože věřil obecně rozšířenému mínění, že je možno odtud uvidět Pontické a zároveň Adriatické moře i řeku Dunaj i Alpy. Myslel, že pohled na ty kraje bude pro něho významným podnětem pro plánování války s Římany* (XL, 21). Po třídní strastiplné cestě dorazil na vrchol. Po sestupu pak nic z obecně rozšířeného mínění nepopřel, *ale spíše z obavy, aby ten zbytečný pochod nevyvolal ještě větší posměch* (XL, 22). Právě tento příběh si pročítal, jak o tom sám referuje v dopise Dionysiovi di Borgo San Sepolcro, o mnoho století později Francesco Petrarca (1304-1374), který se jím inspirovan rozhodl vystoupat 26. dubna 1336 na nejvyšší horu v Provinci Mons Ventosus (Mont Ventoux) blízko Avignonu, a to *veden toliko přáním uvidět neobyčejnou výšku toho místa. Mnoho let jsem na tuto cestu pomýšlel – píše Petrarca – vždyť jsem, jak víš, žil v této krajině od dětství. Ta hora zdaleka odevšad patrná je tu téměř stále na očích*. Ačkoli básník nebyl patrně veden estetickým zálibením a sympatiemi k horám, jedná se o bezesporu výjimečný čin. Na vrcholu se pak zaobíral především filozoficko-náboženskými myšlenkami (Stibral, 2005),

přesto přiznává, že zde *nejdříve zůstal stát jako strnulý, uchvácen nezvyklým váním vzduchu a nespoutaným pohledem* (Petrarca, Pokorný ed., 1974; Petrarca, 2014). Na samém vrcholu poté otevřel Augustinova *Confessiones* a jeho zrak padl na slova: *A lidé podnikají cesty, aby se mohli diviti horským velikánům, obrovským vlnám mořským, mohutnému toku řek, širému oceánu a pohybům hvězd – sebe však zanedbávají* (VIII). Zahanben pošetilostí a marnotratností celého podniku, který náhle vnímal jako projev jalové zvědavosti a touhy po zbytečném poznání, se pak vrátil dolů a pustil se do psaní listu, aby *nevychládl zápal pro psaní*. Přestože se do Petrarcova básnického díla dojem, jakým na něho působil rozhled na krajinu z vrcholu, nijak nepromítl a spíše zpětně hodnotí výstup na horu jako cestu k vrcholu duchovního života, budí jeho list po staletí nebyvalý zájem badatelů, kteří jej čtou jako dílo literární, filosofické, teologické, či dokonce alpinistické (Petrarca, 2014). Přitom není ani jisté, zda se výstup opravdu uskutečnil, či se jedná o pouhou alegorii či literární fikci. Německý přírodovědec Alexander von Humboldt (1769-1859), kterého *překvapuje, že v Petrarcových dopisech nenachází žádný projev citu pro přírodu*, poukazuje na to, že Petrarca žil spíše klasickými vzpomínkami na Cicerona a římské básníky nebo inspirujícími podněty své asketické melancholie než přírodou, která ho obklopovala (Humboldt, 1847). Librová (1987) se však domnívá, že básník pouze nebyl pro literární ztvárnění svého zážitku dosud vybaven, neboť slovník jeho doby a společnosti dosud neobsahoval slovní ekvivalenty pro to, co viděl. Jacob Burckhardt (1912) oproti Humboldtovi označuje Petrarca za prvního „moderního“ milovníka krajiny: *Zúplna a s největší rozhodností pak Petrarca, jeden z nejčasnějších zúplna moderních lidí, osvědčuje význam krajiny pro vznětlivou duši (...) Požitek přírodní jest pro něho nejžádoucnější průvodce každé duchovní práce. Křivdil by mu, kdo by z jeho ještě slabého a málo vyvinutého krajinného líčení soudil na nedostatek citění*. Ačkoli nelze z Petrarcova činu vyvozovat unáhlené závěry, jak to činí Karel Taige (1947), dle kterého lze *na den datovat znovuoobjevení přírody člověkem, přerod gotické duše v renesanční*, nic to nemění na přínosu, jenž osobnost prvního poantického ctitele krajiny znamenala pro objevování a hodnocení krajinných krás vůbec (Librová, 1988), bez ohledu na to, zda jeho list popisuje skutečnou událost či se jedná o pouhou alegorii.

Není bez zajímavosti, že jako první významný krok ke kodifikované ochraně přírody u nás bývá v literatuře pravidelně uváděn zákoník *Majestas Carolina* (Codex Carolinus) Karla IV. z 50. let 14. století. Karel IV. si totiž s Petrarcou od roku 1351 pravidelně dopisoval, v roce 1354 se před Karlovou korunovací lombardským králem setkali v Mantově, prochodili několik hodin uličkami Pavie, sešli se při Karlově korunovaci v Miláně a zejména se setkali v Praze, kde Petrarca v roce 1356 strávil několik týdnů jako vyslanec milánských Viscontů (Vurm, Foffová, 2016). Poměrně velký prostor (články 49-57, příp. 63) ve svém zákoníku Karel překvapivě věnuje ochraně lesů, *jejichž hustotu a podivuhodně vzrostlé stromy je třeba uvádět mezi nezanedbatelnými příspěvky ke slávě této země* (...) Karel se stará, aby krása a užitek českých lesů byly zachovány, aby stromy nebyly zbytečně káceny, aby poražené stromy byly znovu vysazovány a aby ti, kteří se proti tomu prohřešují, byli pro výstrahu náležitě potrestáni (Zíbrt, 1909; Procházka, 1927). *Nejen, že nechceme, aby se krásný soubor našich lesů, při pohledu zvenčí tak obdivuhodný, rozplynul, ale dokonce jej zamýšlíme pečlivou ochranou hájit před naprosto každým mýcením, které bychom výslovně nepovolili (...) je samozřejmé, že mezi našimi ostatními lesy je nutně pro naše srdce výjimečný a musí být střežen se zvláštní pečlivostí ten, jenž tak užitečným a tak podivuhodným bohatstvím stromů věnčí naše České království, jeho vznesené a mohutné objetí šťastně obdařilo toto království slavnými a věčnými hradbami* (Palacký, 1844; Karel IV., Mašek et al., 2003). Ačkoli nebyl kodex pro odpor českého sněmu v roce 1355 přijat, byly některé jeho zásady včleněny do doplněného Řádu práva zemského a některé články *Majestatis Carolinae* byly pojaty do Desek zemských a zpečetěny, čímž se staly zákonem (Pludek, 1979).

Od Petrarcova výstupu jistě vede ještě dlouhá a klikatá cesta k všeobecnému ocenění krajiny a k její následné ochraně, natož k institutu ochrany krajinného rázu, kterému je věnován tento příspěvek. První formy systematické institucionální ochrany přírody se až na výjimky objevují teprve na přelomu 18. a 19. století, kdy krajina vstoupila do povědomí evropské společnosti jako samostatná hodnota (Librová, 1987). V každé době však vynikají významné osobnosti s citem a láskou k přírodě a krajině, kteří připravují cestu k dnešní ochraně krajiny. Za všechny lze uvést jediného, snad nejvýznamnějšího ducha své doby, jehož dílo představuje jeden z vrcholů estetického oceňování přírody, kterou vnímá takřka v morálně náboženském smyslu. Je jím francouzský osvícenský myslitel a sociální teoretik Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). *Já obzvláště když vstávám, ochably svou nespavostí, z dlouhého návyku tíhnu k tomuto povznášení srdce, které mi neukládá úmorného myšlení. Ale k tomu jest třeba, aby mé oči byly dotčeny úchvatným divadlem přírody. V své světnici se modlívám řidčeji a sušeji. Ale při pohledu na krásnou krajinu cítím se dojat, aniž mohu vyslovit, čím* (Rousseau, 1929). Základní Rousseauovou myšlenkou je člověk dobrý a šťastný v nenarušené přírodě a vržený společností do neštěstí a zmatků. Proto Rousseau navrhuje návrat k přírodě, k volnosti a rovnosti (Petrů, 2003). Rysem jeho přístupu ke krajině je její ztotožnění s útočištěm pro lidský subjekt nepochopený společností (Librová, 1988). *Proti vypůjčeným z antiky obrazům přírody a přecitlivělým líčením pastorálních idyl zvrácených svých současníků, staví se Rousseau bezprostředně před živou přírodu, odkrývá její krásy a jako nějakou novou pevninu objevuje velkolepost Alp* (Procházka, 1918).

O vývoji estetického oceňování přírody existuje v současnosti poměrně četná literatura s řadou dalších odkazů (Librová, 1988; Stibral, 2005; Stibral, Dadejík, Zuska, 2009; Stibral, Dadejík, 2009; Stibral, Binka, Dadejík, 2009; Stibral, Dadejík, Peprník, 2010; Stibral 2011; Stibral, 2020 ad.).

3 Ochrana přírody a pojem přírodní památky

Pro ochranu přírody a krajiny a její teorii byl významný pojem přírodní památky (*Naturdenkmal*). Tento termín se stal po celé dlouhé období hlavním heslem ochrany přírody (Mezera, 1979). Přírodě a přírodním fenoménům jím byl přiznán stejný statut jako památkám uměleckým (kulturním). *Neboť nikdo zajisté neupře, že vedle památek historických stojí těsně památky přírodní, a to zvláště již z té okolnosti, že mnohdy k starým památkám přírodním víže se cenná historie kraje nebo souvisí s památkami přírodnými přímo i památka historická* (Jedlička-Brodský, 1908). Pojem přírodní památky však nelze redukovat na současnou kategorii maloplošného zvláště chráněného území, nýbrž byl vnímán mnohem širěji. Postupně zahrnul i krajinu jako takovou či významné segmenty přírodní krajiny. Hovoří-li se tedy o ochraně přírodních památek, lze do ní zahrnout i ochranu krajiny vč. jejího rázu (charakteru). Poměr mezi přírodními a kulturními (historickými) památkami v souvislosti s krajinou výstižně popisuje Jan Svatopluk Procházka: *Celá ochrana památek rozpadá se na ochranu památek historických a přírodních. Spojujícím členem mezi nimi je jaksi ochrana rázu krajiny, či krátce ochrana rázu. Každá krajina má svůj určitý ráz, charakter. Tomuto charakteru odedávna přizpůsobila se i duše obyvatel toho či onoho kraje, (...) Člověk a kraj splynuly spolu v jeden, harmonický celek* (Procházka, 1926b).

Jako významný milník v uznání přírody jako určité hodnoty hodné ochrany analogické uměleckým památkám (tj. nikoli jen z utilitárních či náboženských důvodů) lze vnímat dílo Alexandra von Humboldta, který poprvé užívá pojmu *přírodní památka* v cestopisné knize *Cesta do rovníkových oblastí nového kontinentu*, kde tento pojem (*monuments de la nature*) vztahuje na staré obrovské stromy. *Pohled na staré stromy má v sobě cosi velkolepého a působivého, a proto se poškozování těchto přírodních památek přísně trestá i v zemích, kde umělecké památky chybí* (Humboldt, 1819). Zprvu však tento

text nezanechal ohlas a pro ochranu přírody byl objeven až koncem 19. století (Mezera, 1979). Pojem přírodní památky pak podrobně vědecky rozpracoval Hugo W. Conwentz (1855-1922), jehož dílo významně ovlivnilo i naše ochranáře první poloviny 20. století (jako ke svému učiteli se k němu hlásí například Jan Svatopluk Procházka). *Stejně jako uměle navršené hradní valy a mohyly z dávných kulturních období jsou prehistorickými památkami, jsou hory a pohoří, které vznikly bez zásahu člověka a vyznačují se svou strukturou, tvarem a velikostí, památkami přírody. Přírodní památkou může být i celá přírodní krajina s půdotvorným systémem, vodními toky a jezery, s vlastními rostlinnými a živočišnými společenstvy i jednotlivými vzácnými druhy a jedinci původní flóry a fauny (...)* Pro posouzení přírodního útvaru jako přírodní památky je rozhodující řada různých faktorů a rozhodnutí lze vždy učinit pouze případ od případu podle okolností (Conwentz, 1904). Systém profesora Conwentze se stal vzorem pro ochranu přírody ve většině evropských zemí a jeho zásady byly základem zákonů na ochranu přírody, jež byly vydávány od počátku až do poloviny 20. století ve všech evropských státech (Mezera, 1979).

4 Ochrana jako soukromá aktivita

Zájem o ochranu přírodních památek se z počátku, při nedostatku státní péče, projevoval péčí jednotlivců, hlavně osvícených šlechticů a velkostatkářů, kteří z vlastního popudu a obětavosti tyto památky chránili (Jeřábek, 1920). Tak vznikla řada prvních rezervací, rezervací soukromých. Ochranné snahy se zpočátku soustředily především na přírodní památky a kuriozity (Mršáková, 1983). 28. srpna 1838 „vyhlásil“ na svém novohradském panství hrabě Jiří František August Longueval-Buquoy (1781-1851), známý národohospodář a podporovatel sklářského průmyslu, jedno z nejstarších chráněných území na světě Žofínský prales, smíšený les střední polohy s význačnými jedinci jedlí a buků v revíru Sofienschlöss (Procházka, 1927). *Při své dnešní pochůzce v poleš lužickém našel jsem trať II. hlavního oddílu mezi pasekami č. 10 a 20, potokem Almbach a dělicí čarou jako prales, vzbuzující obdiv a úctu svým stavem. Vzhledem k tomu, že lesy těchto vlastností budou známy brzy jen z historického líčení, rozhodl jsem se zachovati zmíněnou lesní část jako památník dávno minulých dob názornému požitku pravých přátel přírody (...), zkrátka, aby vše bylo zachováno v dnešním stavu* (Maximovič, 1938). 30. srpna téhož roku přibyla další buquoyská rezervace Hojnovodský prales. Z dalších významných lokalit lze uvést Boubínskou pralesní rezervaci Schwarzenberskou (1858), Pallavicinskou rezervaci bukových prales u Nových Holic (1884), Hohenzollernskou rezervaci u Černého a Čertova jezera na Šumavě (1911), k níž vzešel popud od prof. Conwentze, Liechtensteinskou velkou rezervaci na Pradědu (1903), Liechtensteinskou rezervaci na Javořině v Moravských Karpatech (1909) a řadu dalších chráněných oblastí (Jeřábek, 1920; Procházka, 1927; Kavina, 1923). Ač se již bezesporu nejedná o ochranu přírody z hospodářských či jiných utilitárních důvodů, na zájem o krajinu jako takovou a její ráz je potřeba ještě několik desetiletí počkat.

5 Spolkové období ochrany přírody a krajiny

Velkou prací na poli ochrany krajiny vykonaly spolky, sdružení či kluby, zejména okrašlovací (první založen v roce 1860 v Kutné Hoře). Druhé období lze tedy nazvat obdobím spolkovým (Maršáková, 1983). Začátkem 20. století již u nás působily desítky českých okrašlovacích spolků, proto se objevil požadavek jejich koordinace na centrální úrovni. Oporu, větší průbojnost a sílu, cílevědomé vedení a programovou náplň proto mělo dosud roztržštěným okrašlovacím spolkům dát nově zřízené ústředí, *aby jako četné jiné spolky, tak i spolky okrašlovací se cítily za jedno (...)* vystupovaly společně na veřejnost (Jarník, 1907). Na schůzi delegátů českých okrašlovacích spolků byl dne 29. května 1904 zvolen pětičlenný přípravný výbor, aby se poradil o stanovách pro

zamýšlený Svaz českých Spolků Okrašlovacích. Výbor se opět sešel 29. června 1904, přičemž byl předložen návrh stanov pořízený členem výboru Karlem Škaloudem. Opis návrhu stanov byl poskytnut výborům všech okrašlovacích spolků k připomínkování. První svazové stanovby byly následně schváleny výnosem c. k. místodržitelství pro království České ze dne 26. září 1904. 30. října 1904 se v zahradním sále restaurace U Choděřů v Praze konala ustavující valná hromada Svazu českých spolků okrašlovacích v království Českém, který byl valnou hromadou 11. června 1905 přejmenován na Svaz českých spolků okrašlovacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V roce 1919 bylo ve Svazu zastoupeno již 388 činných členů, tj. okrašlovacích spolků z celých Čech a Moravy. Prvním starostou svazu, který byl jeho představitelem ve všech záležitostech vůči třetím osobám, byl jednohlasně zvolen univerzitní profesor dr. Jan Urban Jarník (1904-1923), vynikající znalec rumunštiny a albánštiny. Dalšími starosty následně byli dr. Ladislav Brunclík (1923-1925), rada vrchnostenského zemského soudu, dr. Luboš Jeřábek (1925-1938), ministerský rada a přednosta Státního památkového úřadu, dr. Jan Emler (1938-1943), ředitel univerzitní knihovny, a dr. Jaromír Klika (1943-1951), docent botaniky a člen Československé akademie zemědělské (Kupka, 2005; Kupka, 2009; Jarník, 1907).

Svazový časopis Krása našeho domova vycházející hned od roku 1904, který byl od roku 1930 rovněž věstníkem Spolku k ochraně zvířat a krátce též Klubu Za Starou Prahu, je svým způsobem pomníkem lásky k přírodě, krajině a domovině vůbec, přičemž je zde patrná snaha spojovat přírodní a kulturní hodnoty, tj. ochranu přírody a památkovou péči, což dokazuje právě úzká spolupráce s Klubem za starou Prahu i úzké personální propojení některých činovníků svazu se státní památkovou péčí. *Během několika roků vyrostla Krása našeho domova na hledanou odbornou revui, která získala si čestné místo mezi českými uměleckými měsíčníky* (Jedlička-Brodský, 1916). Cíle časopisu byly deklarovány hned v prvním čísle z roku 1904. *Nechceme se tedy starati jen o krásu volné přírody, kterou stromem, ať již lesním či okrasným či užitečným, okrašlovací spolky vyvolávaly tam, kde dříve bývaly pusté stráně, nejen o krásu písní zpěvavých ptáků v přírodě, které do našich krajin šlechtní lidé lákají soustavným šetřením, nýbrž chceme budít zájem i o krásný zevnějšek našich měst a městeček, o krásu ulic a sadů, jimiž chodíme, o krásu domů a zahrad, v nichž bydlíme, i o krásu bytu, v němž se zavíráme.* (J. V. K., 1904) Zatímco v současnosti je pojem estetické hodnoty v ochraně krajinného rázu mnohými vnímán problematičtěji, v prostředí okrašlovacích hnutí se naopak krása stává často skloňovaným pojmem. *Svaz při vši své práci staví v popředí účelnost, vkus, pravdivost. Estetickým a etickým cítem jest mu vyhledávat krásu v kráse, v umění, dávat členům příležitost ve zdaru účelné práce k rozradostnění; důvěru ve vlastní sílu; horoucí touhu vykonat prospěšnou činností dílo dobré; tím se stávat lepším, dokonalejším, ušlechtlejším* (Podhajský, 1908)

Ačkoli je stále akcentována zejména péče o přírodní památky a zvláštnosti, stále častěji se ve svazových i spolkových publikacích hovoří i o krajinném rázu. Starosta Svazu Jan Urban Jarník (1848-1923) sepisuje v roce 1911 publikaci Podstata, cíl a organizace okrašlování, v níž vyjadřuje řadu dodnes podnětných či minimálně aktuálních myšlenek. *Každé město, každá ves, každá samota jsou umístěny v přírodním celku jakémsi, jenž má zvláštní svůj krajinný ráz, zděděný rovněž z minulosti. (...) Nesmí se ovšem jít tak daleko, aby se chtěl mermomocí zachraňovati zděděný ráz krajiny i tam, kde jsou rozsáhlá lada pustá, kde není stromů ani okrasných, tím méně ovocných, kde z rozsáhlých močálů se zvedají v době letní otravné miasmy a mraky obtížného hmyzu, kde se vinou cesty z jara blátivé a v létě zahalované mraky prachu. V takovém případě má právě práce okrašlovací dodatí krajině půvabu a povznést kraj nejen esteticky, ale i národohospodářsky, a odstraniti vzpomenuť závady (...)* (Jarník, 1911) Cílem je tedy snaha nerušiti nepředložené dobrých krajinných obrazů anebo když již dojíti musí k porušení, působiti, aby na starém místě vzniklo něco, co by se přimykalo k rázu krajiny, jako to staré, nebo dovedlo celek zkrátiti.

(Emler, 1910). Z výše uvedeného je patrné, že se nemělo jednat o zakonzervování stávajícího stavu či o nějaký aktivistický či fanatický pohled odmítající jakékoli změny (krajinný ráz může být změněn), nýbrž o pohled relativně rozumný a vyvážený, v mnohém i dnes akceptovatelný.

Důležitým pojmem okrašlovacího hnutí, které s krajinným rázem bezprostředně souvisí, je pojem *domovina* (*Heimat*). Naši Němci hlavně v severních Čechách projevovali péči o ochranu domoviny dříve než my, u nás se tyto snahy objevily až později a praktického uskutečňování – snad pro kapitálovou slabost – se jim více dostalo až po převratu (Procházka, 1925). Ochrana domoviny je bezprostředně spjata s charakterem její krajiny. *Lidé přicházejí a odcházejí, jich stopy zanikají, jich mravy se mění, ale to, co nejvčetněji ve své duši podržíme, co je znovu nalézáno, je obraz kraje. Kraj a jeho příroda jsou pro lásku k domovině nejdůležitější, a proto jich musí se na prvním místě týkat ochrana domoviny* (Procházka, 1926a). Záhy poté co Svaz rozšířil svou působnost i na ochranu domoviny, dostal na valné hromadě 31. října 1909 nový název *Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (sídlem v Praze), zkráceně Svaz okrašlovací v Praze* (Jedlička-Brodský, 1916). Vypracoval též nové vzorové stanovby pro všechny okrašlovací spolky a doporučil jejich přijetí. Tento příklad ve změně názvu vzápětí následovalo na 100 spolků v Čechách a na Moravě. Po vzniku Československé republiky byl Svaz v roce 1920 přejmenován na *Svaz československých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze*, zkráceně Československý svaz okrašlovací a ochranný v Praze, aby byl v době Protektorátu nově pojmenován *Svaz spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze*, zkráceně *Svaz okrašlovací v Praze*. Sídlem Svazu bylo od roku 1912 několik místností v Richterově domě na Malém náměstí 11 v Praze 1 (Kupka, 2005)

Okrašlovací spolky a Okrašlovací svaz vykonaly mnoho práce na poli ochrany krajiny a jejího rázu. V tomto prostředí (a nejen v něm) se užívalo již velmi promyšleně termínu krajinný ráz (ráz krajinný). Z tiskovin Svazu i dalších materiálů vznikajících v této době a majících často personální vazby na Svaz je patrné, že již v této době byl krajinný ráz odbornou veřejností vnímán velmi podobně jako dnes, ve spojení přírodní i kulturní a historické charakteristiky území. *Snažíme se vytvořiti a udržeti krajinu tak, aby se v ní harmonicky spojovala přírodní krása s dílem lidské ruky* (Klika, 1942). Vývoj pojmu shrnuje a završuje v roce 1947 Ladislav Žák ve své *Obytné krajině*, na které pracoval od roku 1940, ze které by se dala stať o krajinném rázu i dnes použít jako velmi sofistikovaný výklad k §12. Píše mimo jiné: *Společným názvem pro soubor znaků a vlastností, jimiž krajina působí na lidského ducha a jimiž se také ve skutečnosti vyznačuje, je ráz neboli charakter. Jestliže v tomto souboru vlastností nějaká vlastnost nebo skupina vlastností převládá, pak pravíme, že krajina má vyhraněný ráz neboli výrazný charakter. Stává se však, že není převládající vlastnosti nebo skupiny znaků, a krajina je, jak pravíme, bezvýrazná. Ani v tomto případě však krajina neztratila charakter, neboť její ráz tkví právě v její bezvýraznosti, v nedostatku převládajících vlastností.* Bylo by možné pokračovat v Žákově výkladu, což není ovšem smyslem tohoto textu, pouze dokladem biblického úsloví, že pod sluncem není nic nového (Kaz 1,9).

6 První snahy po státní ochraně přírody a krajiny

Spolky a korporace, jejichž úkolem bylo pečovat o ochranu našich přírodních památek a krásy naší domoviny, plnily dobře svou povinnost a předkládaly četné návrhy, ale *péči státu neb země v tomto směru nevykonáno u nás dosud ničeho. Je tu tedy třeba mnoho doháněti (...), aby zájem náš projeven byl konečně nejen souhlasnou snahou naší veřejnosti, ale i činorodým aktem našeho státu, dobře uváženým a propracovaným opatřením zákonodárným* (Jeřábek, 1920).

Třetí údobí lze tedy nazvat obdobím státní nebo úřední ochrany přírody, kdy

byla pro myšlenku ochrany přírody získána autorita vydáním zákona (Maršáková, 1983). Legislativní ochrana krajiny a krajinného rázu přichází až poměrně pozdě, přičemž ochrana charakteru krajiny je vždy řešena společně s ochranou přírody a přírodních památek (v jejich širokém pojetí). Chceme-li tedy sledovat počátky ochrany krajinného rázu, musíme sledovat vývoj ochrany přírody jako takové. *Ochrana přírody úzce souvisí s ochranou krajinného rázu. Vždyť tím, že chráníme přírodu vhodným omezením zásahu člověka do obrazu krajiny na nejmenší míru, udržujeme ráz kraje*, píše profesor Jaromír Klika (1888-1957), vůdčí osobnost poválečné československé ochrany přírody, poslední starosta Okrašlovacího svazu a jeden z průkopníků územního a krajinného plánování (Klika, 1946; Pešout, 2019).

První snahy po systematické legislativní ochraně přírody se objevují ještě před vznikem republiky, kolem přelomu 19. a 20. století. Návrhů zákona na ochranu přírodních památek bylo podáno v průběhu let několik, na říšském sněmu se objevují od 90. let 19. století, ovšem nepřekročily stadium pokusu. V roce 1892 to je návrh poslance Adámka, v roce 1898 barona A. Helferta a v roce 1901 a znovu v roce 1905 návrh na vydání zákona k ochraně a udržování přírodních památek poslance G. Nowaka. Ačkoli byl rozpočtovým výborem schválen, zůstal také pouze návrhem (Emler, 1914; Klika, 1946, Pešout 2022).

Na Zemském sněmu království Českého již v roce 1908 a znovu v roce 1911 neúspěšně předkládá *návrh osnovy zákona na ochranu přírodních a krajinných památek v Království českém* činovník Okrašlovacího svazu a zemský poslanec dr. Luboš Jeřábek (1864-1937). Vládní rada Luboš Jeřábek vnímal ochranu kulturních a přírodních památek v nejširším slova smyslu jako nedělitelné společenské dědictví. Ač sám především památkář, který v roce 1900 stál u založení Klubu za starou Prahu a byl jeho předsedou, chápal přírodní a kulturní dědictví celostně a při velkém úsilí o ochranu kulturních památek se angažoval i v ochraně přírody a krajiny. Na posledním zasedání zemského sněmu v roce 1911 dokonce podal první návrh na zřízení chráněných území v království Českém (Pešout, 2014). V jeho návrhu zákona se již nehovoří jen o přírodě, ale i o krajině, přičemž znění úvodního paragrafu v mnohém konvenuje s našim pojetím ochrany krajinného rázu. *Vynikající památky přírodní a útvary krajinné, např. hory, lomy, skály, zříceniny, nádrže vodní a vodotoky všeho druhu, stromy a jich rázovité skupiny, naleziště vzácných, či pro určitou krajinu, neb i místo zvláště příznačných květin, rostlin či zvířectva; rovněž i takové památky a stavby umění lidového, jež s obrazem krajiny neb místa taktořka srostly – neb i jiné předměty krajinné půvabu a malebnosti dodávající mohou být po návrhu okresní komise pro zachování přírodních a krajinných památek výnosem příslušného politického úřadu podrobeny zákonné péči a ochraně. A dále ...může příslušný úřad odepřítí povolení stavební (...) ku provádění staveb, neb i změn stavebních, ano i k bourání budov, kdyby způsobem tímto obraz, ráz neb malebnost krajiny, místa neb přírodních památek (...), mohl být jakkoli znešvařen a bylo by toho lze vystřící volbou vhodnějšího místa (...), jiným utvářením stavby, užitím účelnějšího materiálu, po případě snížením výšky stavení, aneb jiným vytvářením obrysů (silhouetty) navrhované budovy* (Jeřábek, 1909). Tato část navrhovaného zákona již před více než sto lety vyjádřila to, s čím se ochrana krajinného rázu dodnes potýká a za co je mnohými odmítána či kritizována, tj. regulaci výstavby z hlediska dopadu na krajinný ráz. Nakonec se však pojem krajinného rázu objevil v jiném zákoně než v zákoně o ochraně přírody, a v jiných souvislostech.

7 Pozemková reforma a pojem krajinného rázu poprvé v zákoně

Z důvodu absence zákona mohla být za první republiky chráněná území zřizována pouze dohodou s vlastníkem, a to zejména při provádění pozemkové reformy realizované prostřednictvím především tří zákonů (1919 záborový, 1920 přidělový a náhradový), kde bylo možné ustanovit buď dosavadnímu vlastníkovi, nebo přidělici

podmínky hospodaření v zájmu udržení a ochrany přírodní památky (Pešout, 2022). Je to právě Zákon přídělový č. 81/1920 Sb. z 30. ledna 1920, ve kterém se poprvé v platné legislativě objevuje pojem krajinný ráz (ráz krajinný). *Při sdělování plánu přihlížej pozemkový úřad k tomu, aby předělem nebyly rušeny krásy přírodní a ráz krajinný a aby nevzaly újmy památky přírodní, historické a umělecké (§20)*. Píše se zde i o plochách, které jsou věnovány parkům, přírodním parkům, které slouží jinak k okrase krajiny, nebo jejichž účelem jest zachovati ukázkou původního rázu krajinného. Dále se uvádí, že úřad pozemkový může ustanovit zvláštní řád o hospodaření na nedílu, zvláště pak také co do (...) ochrany památek přírodních a uměleckých, zachování krajinného rázu a krajinných zvláštností při stavbách.

Velmi podobné formulace užívá Zákon scelovací č. 47/1948 Sb. ze dne 21. března 1948 v §30, který se jmenuje Ochrana památek, přírodních krás a krajinného rázu: *Při pozemkových úpravách podle tohoto zákona buď zajištěna ochrana památek všeho druhu, přírodních krás a krajinného rázu*. Praxe scelování pozemků v této době však tomuto požadavku příliš neodpovídala, ačkoli pojetí krajinného rázu bylo tehdy již velmi dobře v odborné literatuře popsáno. Scelovací zákon byl nahrazen Nařízením vlády č. 47/1955 Sb., kde se již o krajinném rázu nic nepíše.

8 Neúspěšné pokusy o komplexní ochranu přírody a krajiny

Ačkoli se tedy za první republiky krajinný ráz dostal do legislativy pouze v souvislosti s pozemkovou reformou, neustaly snahy po zvláštním zákoně na ochranu přírody. Již v roce 1922 předložil první komplexní návrh zákona na ochranu přírodních památek poslanec Národního shromáždění za stranu pracujícího lidu československého J. V. Stejskal (1878-1945) spolu s dalšími 22 poslanci (Pešout, 2022). I v tomto návrhu, prvním v československé republice, je pohled na přírodní památky velmi široký, zahrnující i charakter krajiny jako takové. Podle návrhu zákona se *přírodní památkou rozumí (...) charakteristické zjevy domácí přírody, zvláště takové, jež vznikly bez přičinné lidské a na původním místě se udržely. Jsou to především: obvody zvláštního krajinného rázu, útvary půdy, společenstva rostlinná nebo zvířecí, jakož i jednotlivé druhy a formy zvířat a rostlin*. V důvodové zprávě k zákonu se uvádí, že jedním ze směrů moderního hnutí k ochraně přírodních památek je *ochrana krajinného rázu domoviny proti všelikému znešvaření celkového dojmu*. Tento návrh však nakonec „spadl pod stůl“, a to paradoxně snahou Ministerstva školství a národní osvěty připravit kvalitnější předlohu řešící uceleně ochranu památek kulturních i přírodních. Nepodpořil jej ani Okrašlovací svaz, ani Klub za starou Prahu, *neboť máme již své zkušenosti, že nedokonalý, nepromyšlený, ale hlavně neúplný zákon natropí často více zla než dobra*. Jeden z nejnápadnějších památkářů své doby Zdeněk Wirth (1878-1961) to vysvětluje tím, že *tak důležitý zákon nelze vyrobit narychlo, a když jsme se na něj nezmohli za Rakouska, můžeme ještě nějaký rok počkat v zájmu jeho kvality* (Pešout, 2022). Ministerstvo (Wirth) mělo v plánu monumentální zákon do detailů propracovaný, jakým se nemůže pochlubit žádný ze sousedních států. Proto oslovilo historika dr. Jana Emlera a dr. Jana Svatopluka Procházku (1891-1933), vůdčího ducha českého ochrannářského hnutí první třetiny dvacátého století, tehdy nejvýznamnějšího popularizátora ochrany přírody a prvního docenta pro obor ochrany přírody a přírodních památek na Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství při ČVUT (Pešout, 2021), aby vypracovali návrh celostního památkového zákona zahrnujícího i ochranu přírody. Jejich nadčasový návrh zákona se stal základem pro pozdější legislativní návrhy (např. návrh zákona na ochranu přírodních památek ministerského rady Jana Dvořáka z roku 1924), ale jejich projednávání se neustále protahovalo (Pešout, 2022). V roce 1926 kritizuje Jan Svatopluk Procházka neustálé odkládání přijetí zákona a konstatuje, že by bývalo bylo lepší projednat návrh Stejskalův *přes jeho mezery a nedokonalosti, když oficiální předloha tak dlouho na sebe nechává čekat* (Procházka,

1926a), což se ovšem nestalo. *Ven proto se zákonem na ochranu přírodních památek! (...) Lepší kusý zákon, nežli žádný zákon!* Zlet při dobré vůli, při zápalu pro věc i tehdy, když je zákon zdánlivě sebe chatrnější, vykonati mnoho. (Jeřábek, 1927).

V roce 1931 následoval návrh zákona na ochranu památek přírodních, historických a uměleckých J. Wirtha a v roce 1934 návrh osnovy zákona V. Palečka. I přes vědomí palčivé potřeby jejího přijetí, do konce první republiky nebyla komplexní zákonná norma na ochranu přírody a krajiny schválena.

Byla přijata jen dílčí legislativní opatření k ochraně přírodních památek i krajiny, jako například zákon o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace č. 438/1919 Sb. ze dne 22. července 1919, podle kterého *vedení musí býti provedeno se šetřením krás přírodních a krajinných, historických památek a uměleckých staveb (§8)*, či zákon o užití dopravních cest a nemovitostí pro telegrafy č. 33/1922 Sb. ze dne 27. ledna 1922, kde je uvedeno, že *při zařizování a udržování telegrafů třeba šetřiti náboženského nebo národního citu obyvatelstva, malebnosti a krásy krajiny, historických a uměleckých památek a bedlivě uvážiti potřeby vojenské obrany státu (§3)*. Za zmínku stojí bezesporu i tzv. Silvestrovský výnos (Výnos Ministerstva školství a národní osvěty z 31.12.1933), který po celá desetiletí přispíval k ochraně významné části našich přírodovědně nejceněnějších území (Pešout 2013), byť šlo vlastně „pouze“ o úřední soupis chráněných území existujících k datu jeho vydání (Pešout, 2022). Byl připraven další významnou osobností spojenou s počátky ochrany přírody, tehdejší generálním konzervátorem Rudolfem Maximovičem (1886-1963).

V letech 1940–1943 vzniklo hned několik návrhů vládních nařízení o ochraně přírody a domoviny a v roce 1943 i návrh osnovy zákona o ochraně přírody, přičemž samozřejmě na území Sudet platil říšský zákon na ochranu přírody z roku 1935. Hned v roce 1945 předložil Rudolf Maximovič osnovu zákona o ochraně přírody Československa. Koncem roku 1945 Komise pro ochranu přírody při Masarykově akademii práce zpracovala pod vedením Jaromíra Kličky podrobný návrh nového zákona o ochraně přírody a krajiny. V tomto návrhu je opět uvedena řada podnětů blízkých soudobému pojetí ochrany krajinného rázu. *Udržení a zachování přírody, rázu kraje, jest obecným zájmem po stránce národní, sociální, vědecké, národohospodářské, mravní a estetické. Jakkolitou ochranou přírody a krajiny se zamezuje poškozování, ničení, znešvařování a jakákoliv podstatná změna chráněných přírodnin, přírodních útvarů a krajinných obrazů...Tento zákon chrání krajinu před zásahy, které ničí její přírodní ráz, ohrožují její biologickou rovnováhu a porušují její estetický ráz (...)* *Při všech přípravách regulačních plánů a úpravách v krajině nutno dbáti toho, aby nebyla ničena příroda ani jimi ohrožena biologická rovnováha krajiny, porušen její estetický ráz nebo význačný její obrys (...)* *Nutno zabrániti každému znešvařování krajiny ve volném kraji, za účelem zvýšení půvabu krajiny nutno používati jen příslušných domácích druhů, přiměřených krajině, půdě a klimatu* (Krása našeho domova, 1946). Ani tento návrh nebyl nakonec přijat. V roce 1946 byl alespoň přijat zákon č. 137/1946 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, podle kterého se *za státní kulturní majetek se pokládají (...) pozemky, které mají charakter přírodní památky, přírodní rezervace nebo archeologické lokality (§3)*.

9 Zákon o ochraně přírody

Ani v poválečných letech se nepodařilo legislativní úpravu ochrany přírody prosadit, a tak její hlavní oporou byla Ústava z roku 1950, konstatující ochranu kulturních památek, trestní zákoník správní ze stejného roku, který pamatoval i na ochranu přírody a krajiny, zvláště přírodních památek a rezervací, a zákon z roku 1948 o zalesňování, který výslovně stanovil, že se má přihlížeti k zachování přírodních krás a památek (Pešout, 2022) Až 1. srpna 1956 byl Národním shromážděním jednomyslně přijat zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Ačkoli se v jeho úvodu píše o tom, že *zákon chrání přírodní*

bohatství a vzhled krajiny (§1) a v následujícím paragrafu, že stát chrání přírodu, její významné části a výtvoř, jakož i krajinu s jejími typickými znaky (§2), nezavádí k tomu patřičné nástroje, neboť se zaměřuje především na ochranu zvláštní. Zákon platil až do 1. června 1992, tj. do přijetí současného zákona 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, tedy 36 let, a dočkal se jen pěti novelizací (Pešout, 2022). Významnou částí současného, již více než třicet let platného zákona, je i obecná ochrana přírody vč. výslovné ochrany krajinného rázu (§12), kterému je věnován tento text. Ochrana krajiny získala v roce 2004 další podporu, když byla do českého právního řádu zařazena Úmluva Rady Evropy o krajině (původně Evropská úmluva o krajině), přijatá v roce 2000 ve Florencii členskými státy Rady Evropy (u nás pod číslem 13/2005 Sb. m. s., opravené znění 12/2017 Sb. m. s.). Úmluva se týká jak krajin, které mohou být považovány za pozoruhodné, tak krajin běžných a narušených.

10 Závěr

Ačkoli se i dnes, po více než třiceti letech platnosti stávající právní úpravy, ozývají hlasy, jež zpochybňují ochranu krajinného rázu jako jakýsi novodobý výmysl, je nutné zdůraznit, že ochrana krajinného rázu (charakteru, vzhledu krajiny) má u nás více než stoletou tradici legislativní a ještě výrazně delší tradici odbornou, která se rozvíjí ruku v ruce s oceňováním a ochranou přírody a krajiny, jejíž počátky lze hledat v dávné minulosti. Ochrana přírody a krajiny prošla mnoha fázemi, od ochrany jednotlivých složek přírody (lesy, vybrané druhy živočichů) přes soukromé aktivity osvícených soukromníků a spolkovou fázi až k legislativnímu zakotvení. Snahy o komplexní zákonnou ochranu přírody a krajiny začaly již koncem 19. století ještě v rámci Rakousko-Uherska, mnoho bylo vykonáno i v období první československé republiky, ale cíle bylo dosaženo až vydáním zákona o státní ochraně přírody z roku 1956. Ten sice pojem krajinný ráz výslovně neuvádí, implicitně je však i zde obsažen. Na dnešní právní úpravu se samostatným paragrafem týkajícím se krajinného rázu se pak muselo počkat až do vydání stávajícího zákona z roku 1992.

Vedle legislativních snah je zobrazen i vývoj pojetí a významu pojmu krajinného rázu, který se cizeloval již od druhé poloviny 19. století a jeho dnešní chápání, jak je zakotveno v zákoně a v metodických přístupech, bylo po odborné věcné stránce dokončeno již v období první republiky. Nejedná se tedy o pojem nový či legislativně nepatřičný, vždyť poprvé se objevil v předřádkovém zákoně z roku 1920, tj. před více než sto lety, ale o standardní součást ochrany přírody a krajiny a výsledek snah několika generací ochránářů. Text příspěvku tyto četné snahy a aktivity, které vedly až k zakotvení ochrany krajinného rázu do dnešního zákona o ochraně přírody a krajiny, v širších souvislostech ochránářských aktivit představuje.

Článek byl podpořen grantem SGS21/146/OHK1/3T/11 „Kulturní krajina a historický urbanismus“.

Literatura

- AUGUSTINUS (1926). *Svatého Otce a učitele církve Aurelia Augustina Vyznání*. Praha: Ladislav Kuncíř.
- BURCKHARDT, Jacob (1912). *Kultura renesanční doby v Itálii*. Praha: Karel Stan. Sokol.
- CONWENTZ, Hugo (1904). *Naturdenkmäler*. Berlin: Gebrüder Borntraeger.
- EMLER, Jan (1910). Podstata našeho ochranného hnutí. *Krása našeho domova*. 6(1), 4-11.
- EMLER, Jan (1914). Právní ochrana přírodních památek. *Krása našeho domova*. 10(8), 121-126.
- HUMBOLDT, Alexander von (1819). *Voyage aux régions équinoxiales du nouveau continent*. Paris: Schoell.
- HUMBOLDT, Alexander von (1847). *Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung. Zweiter Band*. Stuttgart – Tübingen: J. G. Cotta'scher Verlag.
- JARNÍK, Jan Urban (1907). Kterak došlo k založení Svazu českých spolků okrašlovacích a které jsou jeho cíle. *Krása našeho domova*, 3(2), 25-28, 3(3), 36-38, 3(5), 62-63, 3(7-8), 90-92.
- JARNÍK, Jan Urban (1911). *Podstata, cíl a organizace okrašlování, hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha: Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.
- JEDLIČKA-BRODSKÝ, Břetislav (1908). Přírodní památky a jejich záchrana. *Krása našeho domova*. 4(9), 10-13.
- JEDLIČKA-BRODSKÝ, Břetislav (1916). *1904-1914 Deset roků Svazu českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v Praze*. Praha: Svaz českých okrašlovacích spolků.
- JEŘÁBEK, Luboš (1909). Návrh v příčině vydání zákona na ochranu přírodních a krajinných památek v království českém. *Krása našeho domova*. 5(1), 10-13.
- JEŘÁBEK, Luboš (1920). *Národní parky, rezervace a ochranné oblasti v Americe, jinde a u nás*. Zvl. otisk z Kalendáře Národní politiky, Praha: nákl. vl.
- JEŘÁBEK, Luboš (1927). Řeč pronesená na anketě pro ochranu přírodních památek. *Krása našeho domova*. 19(4), 55-57, 19(5), 65-67.
- J. V. K. (1904). Naše cíle. *Krása našeho domova*, 1(1), 1-5.
- KAREL IV., Mašek, Richard (ed.) a Bláhová, Marie (ed.) (2003). *Karel IV., státnické dílo*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0771-9.
- KAVINA, Karel (1923). Ochrana přírodních památek. *Krása našeho domova*, 15(3), 29-30.
- KLIKA, Jaromír (1942). Ochrana a péče o vzhled kraje. *Krása našeho domova*. 35(8), 119-124, 35(9), 129-133.
- KLIKA, Jaromír (1946). *Chráníte naši přírodu? Kapitoly z ochrany přírody a krajiny*. Praha: Česká grafická Unie.
- KUPKA, Jiří (2006). Století okrašlovacích spolků a spolek Renner. *Zahrada – park – krajina*. 15(6), 4-7. ISSN 1211-1678.
- KUPKA, Jiří (2009). XIX. století, století okrašlovacích spolků (strakonický spolek Renner)
In: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740-1918*. Ostrava: Ostravská univerzita, 179-186. ISBN 978-80-7368-688-8.
- LIBROVÁ, Hana (1987). *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno: UJEP.
- LIBROVÁ, Hana (1988). *Láska ke krajině?* Brno: Blok, 1988.
- LIVIUS, Titus (1976). *Dějiny VI*. Praha: Svoboda.
- MARŠÁKOVÁ, Marie et al. (1983). *Státní ochrana přírody ČSSR*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze, OBIS – odd. SÚPPPO.
- MAXIMOVIČ, Rudolf (1938). Novohradská rezervace. *Zprávy památkové péče*. 2(9-10), s. 134-135. ISSN 1210-5538.
- MAXIMOVIČ, Rudolf (1942). Příspěvek k dějinám ochrany přírody. *Zprávy památkové péče*. 6(7-8), s. 93-104. ISSN 1210-5538.

- MEZERA, Alois et al. (1979). *Tvorba a ochrana krajiny*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- PALACKÝ, František (ed.) (1844). *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravske z archivův domácích i cizích. Díl třetí*. Praha: Stawy Králowstwj Českého.
- PEŠOUT, Pavel (2013). Silvestrovský výnos – 80 let od vydání. *Ochrana přírody*. 68(6), 8-11. ISSN 1210-258X
- PEŠOUT, Pavel (2014). 150 let od narození Luboše Jeřábka – předkladatele prvního návrhu soustavy chráněných území. *Ochrana přírody*. 69(5), 44-45. ISSN 1210-258X
- PEŠOUT, Pavel (2019). Profesor Jaromír Klika, vůdčí osobnost poválečné ochrany přírody. *Ochrana přírody*. 74(2), 43-46. ISSN 1210-258X
- PEŠOUT, Pavel (2021). Jan Svatopluk Procházka – spoluzakladatel novodobé české ochrany přírody. *Ochrana přírody*. 76(6), 36-40. ISSN 1210-258X
- PEŠOUT, Pavel (2022). Stoletá historie zákonné úpravy ochrany přírody v České republice. *Ochrana přírody*. 77(3), 40-44. ISSN 1210-258X
- PETRARCA, Francesco a POKORNÝ, Jaroslav (ed.) (1974). *Listy velkým i malým tohoto světa: výbor z korespondence*. Praha: Odeon.
- PETRARCA, Francesco (2014). *Výstup na Mont Ventoux*. Překlad Jan Janoušek. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-363-4.
- PETRŮ, Jaroslav (2003). Zsvětít život pravdě. K 225. výročí úmrtí Jeana Jacquese Rousseaua. *Zahrada – park – krajina*. 13(3), 28-30. ISSN 1211-1678.
- PLUDEK, Alexej (1979). *Český král Karel*. Praha: Panorama, 1979.
- PODHAJSKÝ, Vincenc (1908). Za rozvojem spolkův okrašlovacích. *Krása našeho domova*, 4(6), 75-79.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1918). O vývoji citu pro přírodu. *Krása našeho domova*. 12(9-10), 125-127.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1925). O vývoji hnutí pro ochranu přírody u nás. *Krása našeho domova*. 17(2), 24-26, 17(3-4), 47-49.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1926a). *Ochrana přírody a přírodních památek. Díl I*. Praha: Český Čtenář.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1927). *Ochrana přírody a přírodních památek. Díl II*. Praha: Český Čtenář.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1926b). *Moderní člověk a příroda*. Praha: F. Svoboda.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1929). *Vyznání. Díl 2. Zápasy mužných let*. Praha: Julius Albert.
- VURM, Bohumil, FOFFOVÁ, Zuzana (2016). *Karel IV.: rytíř, poutník, král, císař*. Praha: Euromedia Group, Universum. ISBN 978-80-242-5294-0.
- STIBRAL, Karel (2005). *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*. Praha: Dokořán. ISBN 80-7363-008-7.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej, ZUSKA, Vlastimil (2009). *Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-247-2.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej (eds.) (2009). *Krása, krajina, příroda I.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-286-1.
- STIBRAL, Karel, BINKA, Bohuslav, DADEJÍK, Ondřej (eds.) (2009). *Krása, krajina, příroda II.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4890-4.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej, PEPRNÍK, Michal (eds.) (2010). *Kauza les: environment jako estetický problém: (krása, krajina, příroda III)*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-2572-6.
- STIBRAL, Karel (2011). *O malebnu: estetika přírody mezi zahradou a divočinou*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-210-6023-4.
- STIBRAL, Karel (2020). *Estetika přírody. K historii estetického ocenění krajiny*. Praha: Pavel Mervant. ISBN 978-80-7465-402-2.

- TEIGE, Karel (1947). Předmluva o architektuře a přírodě. In: ŽÁK, Ladislav. *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes.
- Úmluva Rady Evropy o krajině (vyhlášena Sdělením MZV o sjednání Evropské úmluvy o krajině č. 13/2005 Sb. m. s., opravené znění českého překladu vyšlo jako Sdělení MZV pod č. 12/2017 Sb. m. s., nový název vyšel jako Sdělení MZV o přijetí Protokolu, jímž se mění Evropská úmluva o krajině, pod č. 27/2021 Sb. m. s.)
- Zákon pro ochranu přírody a krajiny (1946). *Krása našeho domova*. 37(1), 1-14.
- Zákon č. 438/1919 Sb., o státní podpoře při zahájení soustavné elektrisace
- Zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §-u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě. (Zákon přidělový)
- Zákon č. 33/1922 Sb., o užití dopravních cest a nemovitostí pro telegrafy
- Zákon č. 137/1946 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku
- Zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon)
- Zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění
- ZÍBRT, Čeněk (1909). Karel IV. o kráse a zachování stromoví. *Krása našeho domova*. 5(1), 16-17.
- ŽÁK, Ladislav (1947). *Obytná krajina*. Praha: S.V.U. Mánes

Informace o autorovi

doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

Fakulta stavební ČVUT v Praze, Katedra urbanismu a územního plánování

jiri.kupka@fsv.cvut.cz